

В. У. Цацарын

(Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф.Скарыны»)

НЕКАТОРЫЯ АСПЕКТЫ ІНДУСТРЫЯЛІЗАЦЫІ Ў БССР

Напрыканцы 1925 г. ў Маскве праходзіў XIV з’езд УКП(б). Сярод пытанняў, якія на ім абмяркоўваліся, важнае месца займала праблема развіцця савецкай прамысловасці. Таму традыцыйна дадзены з’езд лічыцца пачаткам індустрыялізацыі ў Савецкім Саюзе. Сярод пунктаў рэзалюцыі і далейшых планаў развіцця краіны, што былі сфармуляваны на з’ездзе, можна вылучыць наступныя. Як стратэгічны план развіцця СССР разглядаўся пункт “в)” “Рэзалюцыі”: “Весці эканамічнае будаўніцтва з такога пункта гледжання, каб СССР з краіны, якая ўвозіць машыны і абсталяванне, ператварыўся ў краіну, якая вырабляе машыны і абсталяванне, каб такім чынам СССР у абстаноўцы капіталістычнага наваколля зусім не мог ператварыцца ў эканамічны прыдатак капіталістычнай сусветнай гаспадаркі, а ўяўляў сабой самастойную эканамічную адзінку, якая ладзіцца па-сацыялістычнаму і здольная дзякуючы свайму эканамічнаму росту служыць магутным сродкам рэвалюцыявання рабочых усіх краін і прыгнечаных народаў калоній і паўкалоній” [1, с. 427]. Таким чынам, ідэя сусветнай пралетарскай рэвалюцыі зусім не была знята з павесткі. Наадварот, яна прапісвалася як адзін з галоўных момантаў планаваўшайся індустрыялізацыі эканомікі СССР. Развіццё Саюза павінна было праводзіцца не толькі для таго, каб палепшыць сітуацыю ўнутры краіны, дабрабыт простых савецкіх людзей, таго ж рабочага класу, ад імя якога выступала УКП(б), але і дзеля стварэння ўзору для пралетарыяў і прыгнечаных класаў іншых дзяржаў свету.

Агульным месцам гістарычных даследаванняў, якія датычаць савецкай індустрыялізацыі, з’яўляецца сцверджанне, што асноўную ўвагу аддавалі развіццю цяжкай індустрыі. Адзначаецца гэта і ў прадмове да ўзгадваўшайся “Рэзалюцыі”: “З’езд адобрыў курс ЦК на забеспячэнне пераважнага развіцця цяжкай індустрыі, хуткага росту вытворчасці сродкаў вытворчасці” [1, с. 424].

Аднак гэта ісцінна для агульнага курса індустрыялізацыі Савецкага Саюза ў цэлым. Асаблівасці рэгіёнаў ўлічваліся. І гэта таксама адзначаў з’езд. Па-першае, адзначалася паспяховасць праводзіўшага ў папярэднія гады эканамічнага раяніравання, дзякуючы якому савецкая ўлада “пачала падводзіць матэрыяльна-

гаспадарчы базіс пад вобласці, аўтаномныя і савецкія рэспублікі” [1, с. 426]. Менавіта таму, хутчэй за ўсё, а таксама ўлічваючы агульную не вельмі добрую эканамічную сітуацыю ў СССР, сярод задач на бягучую пяцігодку з’езд пазначыў, у прыватнасці, такія. “Разгортваць нашу сацыялістычную прамысловасць на аснове падвышанага тэхнічнага ўзроўню, аднак у строгай адпаведнасці як з ёмкасцю рынку, так і з фінансавымі магчымасцямі дзяржавы” [1, с. 429]. Такім чынам, прапаноўвалася ўлічваць эканамічны складальнік пры планаванні развіцця галін эканомікі. Магчыма, таму і ўласна планы на першую пяцігодку былі прыняты даволі сціплыя, калі параўноўваць з больш познімі перыядамі (пры гэтым, канешне, трэба ўлічваць і слабасць развіцця індустрыі, якая дасталася ў спадчыну ад Расійскай імперыі – яе практычна не існавала). Па-другое, прапаноўвалася “ў поўнай меры садзейнічаць развіццю савецкай мясцовай прамысловасці (раён, акруга, губерня, вобласць, рэспубліка), усяляк стымулюючы мясцовыя ініцыятывы ў справе арганізацыі гэтай прамысловасці, разлічанай на задавальненне разнастайнейшых патрэб насельніцтва ўвогуле, сялянства асабліва” [1, с. 429].

Пільная ўвага да сялянства можа быць патлумачана двума момантамі. Па-першае, З’езд шмат увагі ўдзяляў пытанням развіцця вёскі, кааперацыі і калектывізацыі, праводзіўшаюся на той час. Прапісвалася, у прыватнасці, недапушчальнасць падыходаў, характэрных для часоў ваеннага камунізму; неабходнасць прыцягнення бядняцка-серадняцкага слою вёскі да ўсведамлення сацыялістычных ідэй і практыкі і г.д. Па-другое, адзначалася, што празмернае захапленне нэпам, прывяло да павелічэння ў абсалютных лічбах долі недзяржаўнай эканомікі, якая стала актыўна пранікаць у вёску, арыентуючыся на патрэбы кулакоў. Менавіта гэтай сітуацыі, напэўна, і супрацьпастаўлялася тэндэнцыя ўліку пры планаванні развіцця прамысловасці на месцах сялянскіх інтарэсаў, што асобна падкрэслівалася. І рэалізацыю гэтага пакідалі мясцовым кіраўнікам, лічачы, напэўна, што ім патрэбы і асаблівасці насельніцтва вядомы і бачны лепш.

На гэтыя рашэнні магло абаперціся кіраўніцтва БССР пры планаванні і рэалізацыі развіцця эканомікі. Даследчыкі адзначаюць стрыманую пазіцыю ў дачыненні перспектывы індустрыяльнага развіцця БССР. Галоўнымі фактарамі, якія перашкаджаюць бурнаму росту цяжкай прамысловасці называлі адсутнасць прыродных рэсурсаў (тых жа вугалю, металічных руд і інш.) і маларазвітасць падобных галін. Калі і былі фабрыкі і заводы, то іх патрэбна было пераабсталёўваць, на што сродкаў катастрофічна не хапала. Таму ўпор прапаноўвалася

зробіць на развіццё пераапрацоўваючай вытворчасці, якая працавала б на мясцовай сыравіне, перш за ўсё, сельскагаспадарчай і лясной [2, с. 51]. У гэтым жа накірунку працавалі і навукоўцы накіраваны А. Смоліча.

Вядома пазіцыя народнага камісара земляробства БССР Д. Ф. Прышчэпава. Ён ездзіў у Данію ў 1927 г. і ўсяляк імкнуўся выкарыстаць досвед развіцця гэтай краіны. Галоўным чынам гэта датычыла сельскай гаспадаркі.

У другой палове XIX ст. Данія перастала рабіць спробы атрымаць “заморскія” калоніі, каб палепшыць уласны эканамічны стан, атрымаць рынкі сыравіны і г.д. Цукровыя няўдачы (на выкупленых астравах вырошчвалі траснік, які перапрацоўвалі ўнутры дзяржавы, а потым радавалі ў асноўным за мяжу) прымусілі зрабіць акцэнт на унутраныя рэсурсы. Стала заахвочвацца развіццё сельскай гаспадаркі, прычым не толькі выраб, але і пераапрацоўка прадукцыі. У выніку ствараліся сельскагаспадарчыя і пераапрацоўваючыя малыя і сярэднія прадпрыемствы, развілася сельская кааперацыя. Урэшце, Данія стала буйным экспарцёрам ў такія еўрапейскія краіны, як Вялікабрытанія і Германія, не толькі мяса, але і малочных прадуктаў.

З дацкага досведу планавалася ўзяць, перш за ўсё, цесную сувязь сельскай гаспадаркі і прамысловасці. Таму шырокамаштабнага развіцця машынабудавання (што адбылося ў БССР пасля Вялікай Айчыннай вайны) не планавалася. Упор быў зроблены на некалькі галінаў, якія маглі пераапрацоўваць сельскагаспадарчую прадукцыю мясцовых вытворцаў. Разам з калгасамі ў БССР актыўна прасоўвалі існаванне хутароў, жыхары якіх сваю прадукцыю маглі рэалізоўваць пасобку, ці праз стварэнне адпаведных кааператываў. Да гэтага далучаліся і дрэваапрацоўваючыя прадпрыемствы.

Такі падыход да развіцця БССР на той момант падаецца не толькі арганічна-эвалюцыйным, але і ледзь не адзіна магчымым. Названыя галіны прамысловасці былі для гэтых тэрыторый традыцыйнымі, гэта значыць, нейкая вытворчасць ужо існавала. Яе заставалася толькі пераабсталяваць, што выглядае больш фінансава магчымым. Першапачаткова можна было выкарыстоўваць меўшыяся магутнасці, а мадэрнізацыю іх праводзіць паступова. Вялікага напружання гэта не патрабавала. Не адбывалася і карэннай ломкі сацыяльнага ладу. Большасць насельніцтва БССР у той час пражывала ў сельскай мясцовасці і была занята ў сельскай гаспадарцы. Кадравае забеспячэнне шмат у чым таксама можна было забяспечыць унутрырэспубліканскімі намаганнямі. З 1919 г. ў Горках аднавіў сваю дзейнасць сельскагаспадарчы інстытут, які з 1925 года стаў Беларускай акадэміяй сельскай гаспадаркі [3]. Праводзіць жа буйнамаштабныя ператварэнні ў прамысловасці, накі-

штат тых, якімі знакаміты П. М. Машэраў, для БССР часоў даваенных было вельмі складана. Цяжкая індустрыя патрабуе ці наяўнасці на дадзенай тэрыторыі карысных выкапняў (руды, вугалю, нафты і інш.), развітай паліўна-энергетычнай сферы, ці завоз іх з іншых тэрыторый. Першага ў БССР не было, другое з-за недастатковай развітасці сродкаў камунікацыі (чыгункі перш за усё) і транспарту было немагчыма. Таму ўпор на развіццё пераапрацоўваючых галінаў для ўласнай сыравіны выглядае цалкам адэкватным часу і ўмовам. Як адзначае А. Л. Падгайскі, “нават ў 1927 г. (пасля прыняцця афіцыйнага курса на індустрыялізацыю СССР) большасць беларускіх эканамістаў ставіла пад сумнеў мэтазгоднасць правядзення фарсіраванай індустрыялізацыі эканомікі БССР” [2, с. 52]. І аўтар прыводзіць да прыкладу ідэі А. Котава, П. Макрыцкага, а яшчэ раней – А. Бонч-Асмалоўскага і іншых.

Д. Прышчэпаў указваў, што ў галін, звязаных з пераапрацоўкай беларускай сельскагаспадарчай сыравіны яшчэ вельмі добрыя перспектывы развіцця, бо на той момант, па яго падліках, пераапрацоўвалася толькі 40 % таварнай прадукцыі аграрнага сектара БССР [4, с. 88].

Тым не менш, у 1928 г. перамог іншы пункт гледжання. У БССР аб’яўлялася паскораная індустрыялізацыя, стварэнне прадпрыемстваў цяжкай індустрыі. Гэтая пазіцыя была характэрна для старшыні Вышэйшага савета народнай гаспадаркі БССР С. Карпа і старшыні Дзяржплана БССР М. Каркаліна [2, с. 54]. А. Л. Падгайскі гэтае рашэнне апраўдвае тым, што разлікі паказалі “абмежаваныя магчымасці вытворчасці зерня, слабасць кармавой базы жывёлаводства, недахоп тэхнікі і ўгнаенняў, неразвітасць мясцовай транспартнай сеткі і адсутнасць рынкаў збыту (пры ўсёй умоўнасці гэтага паняцця ў савецкай эканоміцы)”. Таксама развіццё цяжкай індустрыі давала доступ да атрымання сродкаў з саюзнага бюджэту, падвышала прэстыж рэспублікі [2, с. 55–56]. Апошняе бясспрэчна, але першы пункт лёгка аправергнуць, бо транспартныя праблемы былі не толькі ўнутры БССР, але і ў зносінах яе з іншымі савецкімі тэрыторыямі. Кармавыя і палявыя магутнасці, сітуацыю з угнаеннямі і сельгастэхнікай можна было паляпшаць паступова, выкарыстоўваючы сродкі ад развіцця тых жа пераапрацоўваючых і лясной гаспадаркі.

Аднак выбар быў зроблены. Тым не менш, пакуль вялікага крэну на карысць цяжкай індустрыі ў БССР не адбылося. З вялікіх прамысловых новабудоўляў першай пяцігодкі ў БССР да машынабудаўнічай галіны можна аднесці толькі Гомсельмаш. “Сцяг індустрыялізацыі”, “КІМ”, фабрыка штучнага валакна, дрэваапрацоўчыя камбінацыі – гэта больш адносіцца да адвергнутай канцэпцыі развіцця эканомікі БССР.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1 Четырнадцатый съезд ВКП(б) // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 3. (1922–1925). – М. : Издательство политич. литературы, 1984. – С.424–474.

2 Подгайский, А. Л. Индустриализация в Беларуси: выбор ориентиров экономического развития / А. Л. Подгайский // Историко-экономические исследования. – 2008. Т. 9. – № 2. – С. 48–58. 100 год з гісторыі Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі : дакументы і матэрыялы. – Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі.

3 Сацыяльна-эканамічныя праекты ў працах беларускіх эканамістаў другой паловы XIX – першай паловы XX ст. / Аўтар і ўклад. У. А. Акуліч. – Мінск : Беларус. навука, 2008. – 413 с.